

KİTAP TANITIMI İLİMLER TARİHİ İLE İLGİLİ İKİ YENİ ESER

Arş. Gör. Ahmet YAMAN

İlimler tarihi pekçok bakımdan önemli bir disiplindir. İnsanoğlunun bu dünyadaki serüveninde ilim adına katettiği merhaleleri, ulaştığı sonuçları, yaptığı yenilikleri ve bunları gerçekleştiren bilginleri tanımak, bugünü anlamak ve yarını kurmak için vazgeçilmez bir şarttır.

Müslümanlar, medeniyetlerini kurdukları ilk asırdan itibaren ilim ve kültür tarihlerine büyük önem vermişler, bilginleri tanıtan eserler kaleme almışlardır. Başlangıçta, şifahî olarak nakledilen bilgi ve kültürün sağlamlığını kontrol için geliştirilen isnâd/ricâl ilmi şeklindeki kitâbiyât, İslam kaynaklarının sağlamlığı garanti altına alındıktan sonra, ilim adamlarını ve eserlerini tanıtan edebiyat ürünleriyle devam etmiştir (1).

İşte aşağıda tanıtacağımız yeni çalışmalar, bu tür biyobibliyografik tasniflerden ikisini teşkil etmektedir.

1. Bâkır Emîn el-Verd, Mu'cemu'l-Ulemâi'l-Arab, Beyrut 1406/1986. Kontrol: Korkis Avvâd. Âlemu'l-Kütüb ve Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Orta boy 221+189 sayfa.

Arap Tarihçiler Birliği üyesi Bâkır Emîn el-Verd tarafından, İslam dünyasında gelişen tecrübi ve pozitif ilimlerin tarihini tesbit amacıyla hazırlanan ve Prof. Korkis Avvâd'ın tetkikinden geçen bu etüt, bir girişle iki cüzden oluşmaktadır.

Yazar, Giriş kısmında (s. 7 - 22) dünya medeniyet tarihinde müslümanların rolünü ve tesirini ele almakta ve özetle şunları söylemektedir: **"İslam fetihleri sayesinde Roma ve Pers İmparatorluklarının, halklar üzerine yaydığı ilmi ve dîni karanlıklar yokedilmiştir. Sağladığı geniş din hürriyeti ve müsamaha ortamı ile İslam, aynı zamanda çok kapsamlı bir ilmi**

(1) İslam coğrafyasındaki ilimler tarihi ile ilgili olarak bkz. Ömer Ferruh, Mahir Abdülkadir ve Hasan Hallâk, Târîhu'l-Ulûm inde'l-Arab, Beyrut 1990 (Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye); Fuat Sezgin, Müslümanların İlimler Tarihindeki Yeri (İslam ve Bilim, İstanbul, 1993 içinde) s. 203 - 219.

uyanış ve diriliş hareketini başlatmıştır. Meselâ Harun Reşid, nastûri bir hristiyan olan Yuhanna b. Mâsûye'yi genel öğretim müsteşarlığına getirmişti. Halife Me'mûn'un meclisi, ülkenin değişik dinî gruplarının temsilcilerinden oluşuyordu. Fetihler sırasında zerdüşterin Cündişapur, putpe-restlerin Harran, hristiyanların İskenderiye medreselerine dokunulmamıştı. İşte bu müsamaha ortamı, ilimlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

İbnü'n-Nedim'in el-Fihrist'te belirttiği gibi milâdî 709 da vefat eden Halid b. Yezid b. Muaviye, eskilere ait tıp, astronomi ve kimya kitaplarını ilk defa tercüme ettirmek sureti ile pozitif (exact) ve tecrübi ilimlerin meşalesini yakmıştı. Harun Reşid'in kurduğu Beytü'l-Hikme ve tercüme medreseleri Me'mûn devrinde akademik bir hüviyet kazanmıştı. Buralarda öncekilerin eserleri tercüme ediliyor, geliştiriliyor ve mevcut ilmi yanlışlıklar tashih ediliyordu.

Kısa bir süre içinde müslümanlar, tıptan optik ilimlere, felsefeden matematiğe kadar eşi görülmemiş bir gelişme sağladılar ve yenilikler getirdiler.

Sayılarda onlu sistem, logaritma cetevvelleri, kesirli işlemler, düz ve yuvarlak alan ölçüm metotları, güneş saati, usturlap, pusula, mikrop tetkikleri, otopsi ve değişik tıbbî ameliyat vs. müslümanların bulup geliştirdikleri ilmi yeniliklere sadece bir kaç örnektir..."

Yazar giriş kısmında, eserinin kimleri kapsadığını, kaynaklarını ve tertibini de belirtir. Buna göre eserin 1. cüzü (s. 37 - 220), başlangıçtan itibaren 19. asrın sonlarına kadar; 2. cüzü de (s. 5 - 189) 20. asırda İslam dünyasında doğmuş, yaşamış ve pozitif ya da tatbiki ilimlerde eser vermiş bilginleri alfabetik sırayla tanıtmaktadır.

Bilginler; isim, lakab veya künyelerinden hangisi ile meşhur olmuşsa onun ilk harfinden bulunabilir. Mesela İbn Sina Ebu Ali el-Hüseyn, elif harfinde yer almaktadır.

2. Fikrî Zeki el-Cezzâr, Medâhilü'l-Müellifin ve'l-A'lâmi'l-Arab Hattâ Âm 1215 h./1800 m. I. c. Riyad 1991, II. c. Riyad 1992. Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vatanî.

Başlangıçtan 1215 h./1800 m. yıllarına kadar geçen zaman diliminde yaşamış olan müslüman alim, yazar, sanatkar ve düşünürlerin hayatı ve eserleri hakkında bilgi bulabileceğimiz kaynakları gösteren bu ikinci etüt 3 ciltten meydana gelmektedir. 3. cilt, tanıtımı yaptığımız şu sıralarda henüz yayınlanmamıştır.

İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesi Kütüphaneler Müdürlüğünde görevli olan Fikri Zeki el-Cezzar, Üniversitenin isteği üzerine müs-

vedde halindeki çalışmasını yeniden düzenlemiş ve ilim alemine kazandırmıştır.

Eserini nasıl hazırladığını ve hangi metodu izlediğini izah eden 1. ciltteki mukaddimesinden anlaşıldığına göre yazar, isimleri tesbit ve tertip işinde önce Hayreddin Zirikî'nin el-A'lâm'ını esas almıştır. Çünkü el-A'lâm, yeni kaynakların hem en güvenilirini hem de en çok kullanılanıdır. Bunda bulunmayan isimlerin tesbitinde ise Ömer Rıza Kahhâle'nin Mu'cemü'l-Müellifinine müracaat etmiştir.

İlk 12 asırlık ilim ve kültür tarihinin mimarlarına ait bilgilerin kaynaklarını bulabileceğimiz bu kıymetli eserin metodu şöyledir:

Hakkında bilgi kaynağı verilecek şahıs, meşhur olmuş isminin ilk harfine göre bulunur. Eğer aynı isimle birden çok kişi meşhur olmuşsa; tarihçi, nahivci, büyük, oğul vs. gibi mümeyyiz vasıfları parantez içinde başlıkta zikredilir. Sonra sırası ile kişinin tam ismi, nesebi, varsa lakab ve künyesi ile doğum ve vefat tarihleri alt başlık olarak verilir.

Bilgi kısmında ise isminin okunuşuna ve eğer varsa vefat tarihi ile ilgili ihtilaflara değinilir. Sonra da o şahsın hayatı ve eserlerine dair bilgi veren kaynakların ilgili cilt, sayfa ve tanıtım numaraları sıralanır.

Bu noktada bir küçük tenkittle bulunmak istiyoruz; o da, bir müellif ile ilgili vazgeçilmez kaynakların bazen ihmal edilmiş olmasıdır. Mesela yazar Fikri Zeki el-Cezzâr, VIII. asır mâlikî hukukçularından Ebu İshak eş-Şâtıbî (v. 790/1388) ile ilgili kaynakları verirken (2/754), el-A'lâm (Zirikî); Mu'cemü'l-Müellifin (Kehhâle); Mu'cemü'l-Matbûât (Senkis); Mu'cemü'l-Musannifin (et-Tûnikî) ve el-Müceddidûn fi'l-İslam (es-Sâidî) isimli kaynaklara atıfta bulunmuş, fakat onlar kadar, hatta daha önemli sayılabilecek şu eserlere işaret etmemiştir:

- a. İsmail Paşa, İdâhu'l-Meknûn 2/127.
- b. Brockelman, Gal Suppl 2/374 - 5.
- c. Kettânî, Fihrisü'l-Fehâris 1/134.
- d. et-Timbuktî, Neylü'l-İbtihâc 1/46 - 7.
- e. Muhammed Mahlûf, Şeceratü'n-Nûri'z-Zekiyye 1/231.
- f. Abdülvahhab b. Mansur, A'lâmu'l-Mağribi'l-Arabî 1/132 - 4.
- g. Fazıl b. Âşûr, A'lâmu'l-Fikri'l-İslamî s. 76.

I. cildi (s. 1 - 627) ٤ "ten" ز "harfine, II. cildi (s. 635 - 1104) ' س "harfinden" غ "harfine kadar olan eserin III. cildi de" ف "harfinden" ع "harfine kadar olacaktır.

Müellifler ve a'lâm hakkında, kaynaklara tek tek bakmadan önce onların buldukları eserlerin cilt ve sayfa numaralarını vererek araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacak olan Medâhîtü'l-Müellifin ve'l-A'lâmî'l-Arab nefis bir baskı ve tertip ile kütüphanelere ve ilim ehline sunulmuş güzel hediyelerden biridir.